Staropolska Szkoła Wyższa w Kielcach

Prof. dr hab. Lucyna Mączka

PORADNIK
dla piszących pracę magisterską

Kielce 2016

Słowo wstępu

Praca magisterska powinna być wizytówką każdej uczelni. Świadczy ona zarówno o poziomie i jakości kształcenia, jak i o stopniu zaangażowania studentów i kadry dydaktycznej w proces zdobywania wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych.

Ocena prac magisterskich w ostatnim czasie napawa niepokojem. Pojawia się coraz więcej prac mających szereg uchybień formalnych, merytorycznych i metodologicznych, stąd Pani Profesor dr hab. Lucyna Mączka wystąpiła z inicjatywą przygotowania opracowania pt. „Poradnik dla piszących pracę magisterską". Bezinteresownie podzieliła się swoim ogromnym doświadczeniem i bogatym warsztatem zdobytym podczas wieloletniej pracy naukowo-dydaktycznej, za co jesteśmy Pani Profesor bardzo wdzięczni.

Mam nadzieję, że niniejszy Poradnik pozwoli studentom lepiej zrozumieć czym jest praca magisterska, jak powinna być poprawnie napisana i jaką można mieć wewnętrzną satysfakcję z samodzielnie i dobrze przygotowanych badań. Jestem głęboko przekonany, że także Promotorzy znajdą w niniejszym opracowaniu wiele wskazówek, które ułatwią im prowadzenie seminariów.

Serdecznie zapraszam wszystkich do zapoznania się z treścią Poradnika.

Dziekan Wydziału Ekonomicznego
dr Wacław Kotliński

Spis treści

Słowo wstępu 1
Spis treści 2
I. Wprowadzenie 3
II. Wymogi merytoryczne i formalne pracy naukowej 5
III. Cel i koncepcja pracy magisterskiej 8
IV. Poszukiwania i wybór literatury tematu 10
V. Wybór tematu i opracowanie planu pracy magisterskiej 13
5.1. Wybór tematu i tytułu pracy 13
5.2. Problem badawczy 15
5.3. Metody badań, techniki i narzędzia 17
5.4. Plan i konstrukcja pracy 20
VI. Język i zasady pisarstwa naukowego 23
VII. Konstrukcja – estetyka tekstu pracy 25
7.1. Układy pracy i tekstu 25
A. Czcionka 25
B. Tekst pracy 25
C. Odstępy między wierszami – interlinia 25
D. Akapity 26
E. Tabulatory – wielkość wcięcia: jak w akapicie 26
F. Justowanie: 26
G. Przypis 26
H. Odsyłacz do przypisu 26
I. Cytat 26
J. Wyróżnienia w tekście. 27
K. Bibliografia 27
L. Literatura 27
7.2. Materiały uzupełniające tekst główny 27
A. Tabele i Tablice 28
B. Ilustracje i wykresy 29
C. Diagramy 29
D. Fotografia 29
E. Aneks 30
VIII. Wstęp – wprowadzenie 31
IX. Zakończenie – podsumowanie 32
Załączniki 33
Literatura 36

I. Wprowadzenie

Do opracowania niniejszego poradnika skłoniły mnie własne doświadczenia związane z pracą na wyższych uczelniach. Wszelkie uwagi, które zamieściłam w tym skromnym opracowaniu, mają charakter jedynie życzliwych elementarnych wskazówek, nie zaś sztywnych i bezwzględnie obowiązujących norm.

Matura kończy okres przeznaczony na niesamodzielne dojrzewanie, kiedy to lekcje zadawano od strony do strony, z dnia na dzień. Okres to długi, zaczynający się już chyba w przedszkolu i jest on nacechowany tym, że wszystkie elementy przyswajania wiedzy przez ucznia ma w swym ręku nauczyciel wg programów nauczania, sprawując przy tym bieżącą kontrolę nad jego uczeniem się.

Na uczelni sytuacja jest w swym założeniu zupełnie inna. Uczelnia to zakład naukowy dla ludzi dorosłych, mających pełną zdolność do czynności prawnych, tzn. mających swobodę stanowienia o sobie i swych losach. A więc między innymi o tym: czy, co, gdzie i jak będą studiowali. Sami wybierają przedmiot studiów a więc – uczelnię. Sami wreszcie decydują o sposobie spożytkowania swego czasu, zaś w konsekwencji tylko końcowe następstwa będą odpowiadały treści ich decyzji.

Na uczelni odbywa się studia. Pracownicy naukowi nie kontrolują bieżącej pracy studentów – ich rola polega bardziej na udzielaniu wskazówek czego i jak się uczyć. Są przewodnikami wprowadzającymi w trudny świat poznania na szczeblu szkolnictwa wyższego, przewodnikami starszymi i bardziej doświadczonymi wśród już dorosłych ludzi samodzielnie odpowiedzialnych za swą pracę. Często poważną przeszkodą w studiach jest zbyt mały zasób wiedzy wyniesiony ze szkoły średniej. Brak ten powinien być wychwycony i uzupełniony właśnie w pierwszym okresie studiów.

W tej sytuacji najważniejsza jest chęć a nawet silna ***wola studiowania.*** Trud miesięcy ślęczenia nad książkami aby uzyskać tę satysfakcję końcową nie dla każdego jest celem. Celem dla niektórych nie jest poznanie wiedzy ale niestety sam dyplom – byle dostać „papierek" – to jakoś będzie!

Taka „gospodarność" jest bardzo szkodliwa społecznie i jeśli nawet w trakcie studiów na uczelni nie obróci się przeciwko samemu studentowi, to należy się spodziewać, że po jej ukończeniu uderzy w niedokształconego absolwenta. Przygotowanie pracy magisterskiej powinno być kulminacyjnym momentem w karierze każdego studenta – momentem, w którym może wypróbować na sobie efekty kilkunastoletniego okresu nauki. Wiadomo, że przygotowanie materiału merytorycznego i jego przekazanie w odpowiedniej formie nastręcza wiele problemów, szczególnie kiedy przed tym zadaniem stoimy po raz pierwszy, a właśnie w takiej sytuacji znajdują się studenci.

W pierwszej części poradnika obejmującego rozdział I-V omówione zostały podstawowe reguły związane z metodologią dotyczącą zasad przestrzegania prawidłowego formułowania celu pracy, określenia tematu i treści pracy a także z metodami badawczymi, których przestrzeganie daje gwarancję, iż praca będzie myślowo spójna i uporządkowana.

Zasady pisarstwa naukowego są przedmiotem rozdziału VI, bowiem tekst pracy magisterskiej musi być uporządkowany, a więc musi posiadać określoną strukturę tj. hierarchiczny układ pojęć i treści.

W trzeciej części zaprezentowane zostały wymogi dotyczące strony technicznej i wizualnej pracy w trosce o to by praca magisterska była również technicznie poprawna i estetyczna a także praktyczna w lekturze, a ponadto zawiera praktyczne wskazówki do opracowania „Zakończenia" i „Wstępu".

Poradnik nie jest przeznaczony dla studentów, którzy oczekują praktycznych porad, jak w ciągu miesiąca napisać pracę i wreszcie zakończyć trud studiowania, oraz studentów, którym jest obojętne, jak będzie oceniona praca. Jest on przeznaczony przede wszystkim dla studentów, którzy w toku przygotowywania pracy nie chcą przeżywać niepotrzebnego stresu a także a może przede wszystkim dla tych którzy z wyników swojej pracy chcą mieć minimum satysfakcji lub pragną przygotować pracę ze wszech miar dobrą!

Mam więc nadzieję, że niniejszy poradnik, jako wynik wielu przeżyć i nerwów związanych z czytaniem i poprawianiem wielu dziesiątków prac, pomoże wielu dyplomantom w pisaniu pracy magisterskiej i zachęci do poświęcenia więcej czasu i systematyczności w działalność naukową.

Profesor Lucyna Mączka

II. Wymogi merytoryczne i formalne pracy naukowej

Opracowywanie krótkich referatów, prac seminaryjnych i dyplomowych oraz magisterskich jest w różnym stopniu bliskie opracowaniom naukowym. Zarówno referat jak i praca magisterska spełniać muszą takie wymagania, jakie stawia się tekstom naukowym, do tworzenia których już nie wystarczy sama umiejętność słownego wyrażenia myśli.

Problematyka tworzenia tekstów naukowych jest złożona i ze swej natury interdyscyplinarna, dotyczy bowiem spraw związanych tak z językiem i z poznaniem, metodologią i wreszcie sztuką pisania. Każde z wymienionych opracowań jest pisemną relacją z dokonanych przez autora studiów, czy badań stanowiących integralną część, gdyż opis ten stanowi pewien etap zrealizowanych studiów. Jest czynnością kończącą studia, polegającą na ich opisaniu od „początku do końca" i to zarówno przy pisaniu tak referatu jak i pracy magisterskiej.

Praca magisterska jest więc zwieńczeniem kilkuletniego okresu nauki w szkole wyższej, ale nie jest to zwyczajny etap na drodze do uzyskania stopnia zawodowego magistra, *z łaciny – mistrza*, w zakresie konkretnej dziedziny nauki. Stanowi ona szczególną okazję do rozwoju intelektualnego, jest generalnym sprawdzianem umiejętności nabytych w czasie studiów wyższych i winna być dowodem na to, że dany student osiągnął, co następuje:

- nabył pewne umiejętności techniczne w zakresie pisania prac o charakterze naukowym. Oznacza to umiejętność stosowania powszechnie przyjętych zasad w odniesieniu do np.: konstruowania struktury, języka i stylu pracy, przypisów, bibliografii itp;
- posiadł zdolność sprawnego korzystania z dostępnych zasobów wiedzy naukowej w związku z czym potrafi na podstawie wybranej literatury naukowej z danego zakresu dokonać opisu badanej problematyki określonej tematem pracy i stworzyć tekst o charakterze naukowym, który powinien być poprawny zarówno pod względem rzeczowo-merytorycznym jak i metodologicznym i logistyczno- stylistycznym.

Przyjmując za M. Święcickim [1965], stwierdzenie, że „w pracy magisterskiej student powinien wykazać opanowanie literatury przedmiotu w zakresie opracowywania tematu, źródeł oraz umiejętności stosowania naukowych metod pracy".

Kwestie związane z gromadzeniem i sposobem porządkowania informacji z literatury tematu – wiążą się z warsztatem pisarstwa naukowego. Od każdej wypowiedzi językowej, zarówno słownej, jak i pisemnej żądamy, aby była zrozumiała. Wł. Tatarkiewicz [1978] wskazywał wprost na autora, jako wyłącznie odpowiedzialnego za czytelność własnego tekstu.

Tekst naukowy będący opisem wyników przeprowadzonych badań, stanowi integralną część i zarazem etap. Sam opis jest poprzedzony szeregiem czynności, których celem końcowym jest zebranie materiałów, ich analiza i wnioskowanie. Pisanie pracy jest więc czynnością złożoną, której wykonanie z autorskim sukcesem według T. Kotarbińskiego [1957, s. 435] zależy od wielu uwarunkowań, które dzielimy na zewnętrzne i wewnętrzne, i tak:

- uwarunkowania zewnętrzne odnoszą się do wszystkiego, co jest poza autorem, ale wpływa na możność efektywnego realizowania pracy magisterskiej, a więc są to najczęściej materialne składniki warsztatu pisarza a które z zasady są różne i zmienne. Nie ulega wątpliwości, iż współczesne wyposażenie warsztatu pracy w nowoczesne złożone urządzenia techniczne a także posiadanie wysokich umiejętności korzystania ze wszystkich opcji komputera przyspiesza pracę nad tekstem ale nie zastąpi talentu pisarskiego w formułowaniu naukowego tekstu.
- uwarunkowania wewnętrzne zaś, odnoszą się do osobistych predyspozycji piszącego, a więc zależne są od woli, siły, wiedzy, sprawności i systematyczności autora pisanego tekstu.

Praca magisterska jest szczególnym przypadkiem pracy naukowej, gdyż ma zdecydowanie wyższą wartość naukową niż przygotowane w czasie studiów referaty naukowe ale równocześnie zdecydowanie niższą wartość pod względem formułowanych oczekiwań niż praca doktorska, jest także nieporównywalna ze względu na wymagania, co do faktycznego poziomu naukowego stawianego rozprawom habilitacyjnym. Powyższe wymagania i różnice są adekwatne, co do uzyskiwanych stopni naukowych a także do stopnia samodzielności tworzenia tych prac.

Praca magisterska ma charakter kompilacyjny, autor może więc korzystać z dorobku intelektualnego zawartego w piśmiennictwie na dany

temat – tworząc związki i myśli, porównując poglądy, stosując analizę krytyczno-porównawczą badanego problemu.

Relatywnie niższy stopień naukowości pracy magisterskiej polega głównie na tym, że magistrant nie musi się wykazać tzw. twórczą oryginalnością i nie musi wprowadzić do danej nauki nowych osiągnięć. Zwykle dopiero w odniesieniu do habilitacji formułuje się bezwzględny wymóg współ przyczynienia się do rozwoju nauki poprzez nowe dotychczas niestosowane prawa i prawidłowości.

Od pozostałych prac na stopnie naukowe pracę magisterską różni stopień samodzielności magistranta. Przygotowaniem pracy magisterskiej, poczynając od wyboru tematu aż do wychwycenia wszystkich uzyskanych rezultatów naukowych steruje promotor. Praca magisterska nigdy nie jest więc samodzielna, nawet wówczas, gdy student wybierze promotora pozostawiającego dużą swobodę działania. Za w pełni samodzielną uznaje się dopiero rozprawę habilitacyjną – która nobilituje autora do samodzielnego pracownika nauki.

Rola promotora pracy magisterskiej sprowadza się do roli kierownika. Promotor dysponuje nie tylko wiedzą i umiejętnościami w zakresie badań naukowych, ale spełnia też rolę prowadzącego w kierunku, który możliwie najbardziej zespoli wymagania z zainteresowaniami i możliwościami studenta. Promotor służy pomocą nie tylko przy wyborze tematu pracy, lecz także przy formułowaniu celu i kierunków badawczych, co jest właściwie równoznaczne z określeniem merytorycznego zakresu pracy poprzez tworzenie planu pracy i struktury jej treści. Promotor jest także doradcą przy doborze metod i technik badawczych niezbędnych do rozwiązania problemu pracy. Wreszcie to promotor przyjmuje pracę przed jej skierowaniem do recenzji i obrony. Trudno sobie wyobrazić, aby praca magisterska powstała bez konsultacji z promotorem. To też uczestnicy odpowiednich seminariów mają otwarty dostęp do profesora, aby zasięgnąć jego rad oraz przedstawiać mu do oceny fragmenty postępującej pracy. Konsultację uważa się w tym zakresie za naturalny i konieczny element procesu dydaktycznego, i ma ona zastosowanie w praktyce – ale w trakcie trwania zajęć w semestrze a nie wtedy gdy seminaria się zakończyły.

Zdarza się często, że w trakcie seminarium student nie ma wiele, a nawet nic do powiedzenia na temat swojej pracy, a po zakończonych seminariach przynosi pracę „gotową" do oprawy i obrony oczekując przyjęcia tej pracy do obrony. Można wtedy domniemywać, iż nie jest to efekt własnego wkładu pracy magistranta. Ale o tym każdy prowadzący seminaria niewątpliwie wie i wyciągnie z tego faktu wnioski.

III. Cel i koncepcja pracy magisterskiej

Studia wyższe kończy praca magisterska. Student, który złożyłby wszystkie egzaminy i na tym poprzestał, byłby mimo to nadal zaliczony do osób „o niepełnym wyższym wykształceniu".

Praca magisterska odgrywa w procesie dydaktycznym dużą rolę. Celem napisania pracy magisterskiej jest danie studentowi możliwości wykazania się w zakresie:

- znajomości przedmiotu, opanowania literatury naukowej w zakresie opracowywanego tematu oraz umiejętności korzystania ze źródeł,
- zakończenia procesu kształcenia w myśleniu naukowym, a więc w umiejętności obserwowania i analizowania otaczających go zjawisk a także w logicznym rozumowaniu.
- samodzielności rozszerzania w przyszłości zasobu wiedzy,
- wdrożenia do posługiwania się nabytą wiedzą w praktyce,
- posiadania ogólnej wiedzy o metodach pracy naukowej.

Ale przede wszystkim praca magisterska ma cel naukowy. Student powinien, choćby na najwęższym wycinku, dokonać pracy odkrywczej, a przynajmniej porządkującej. Właściwie opracowany cel pracy określa: treść, zakres i cechy materiałów, które są w niej źródłem dociekań.

Przed przystąpieniem do badań formułujemy problem oraz określony cel. W zależności od postawionego celu uświadamiamy sobie czemu mają służyć podjęte badania oraz do jakich celów mogą służyć uzyskane z nich wyniki.

W pracach badawczych wyróżnia się następujące kategorie celów:

- werbalny, teoretyczno-poznawczy
- empiryczny – badawczy
- praktyczno-wdrożeniowy – aplikacyjny

Aby praca magisterska zrealizowała stawiane jej cele, musi spełnić warunki wyznaczone jej przez regulamin studiów, a warunki te stanowią kryteria oceny, które zarówno promotor jak i recenzent pracy obowiązani są do jego pracy stosować.

Cel zatem jest jednakowy zarówno do osób prowadzących seminaria magisterskie jak i do samych studentów czyli uczestników tych seminariów, bowiem z jednej strony ułatwi ujednolicenia schematów, którymi posługuje się student w swojej pracy zaś z drugiej strony – zwróci uwagę na wymogi

jakie stawia mu promotor. Celem wspólnym dla obu stron jest napisanie poprawnej pod względem merytorycznym i językowym pracy magisterskiej będącym dobrym sprawdzianem wiedzy zdobytej przez studenta i należycie dopracowanej technicznie.

Praca magisterska powinna być sprawdzianem:

1. opanowania wiadomości nabytych w trakcie studiów oraz umiejętności korzystania z istniejącego dorobku w badanym obszarze.
2. Twórczości, pomysłowości i samodzielności myślenia przy opracowaniu przyjętego tematu według wyznaczonego planu.
3. Umiejętności tworzenia treści pracy, takich jak: logiczne myślenie, właściwa interpretacja wyników, umiejętność poprawnego merytorycznie i stylistycznie pisania.

Przed przystąpieniem do badań formułujemy problem oraz określamy cel, aby odpowiedzieć na pytanie po co podejmujemy badania oraz do czego mogą być przydatne uzyskane z nich wyniki.

Cel pracy powinien ściśle współgrać z problemem badawczym.

Pod pojęciem celu należy rozumieć nie tyle samo rozwiązanie problemu, ile osiągnięcie pożądanych efektów badań i analiz.

Wyróżnia się cztery ogólne cele i funkcje poznania naukowego, a mianowicie:

- funkcja opisowa – teoretyczno-poznawcza, wiąże się z poszukiwaniem odpowiedzi na pytania: jaka była i jaka jest obecnie dana rzeczywistość;
- funkcja wyjaśniająca – diagnostyczna, daje odpowiedź na pytanie: dlaczego i co miało wpływ na powstanie danego zjawiska czy procesu, a więc dotyczy związków przyczynowo-skutkowych;
- funkcja przewidująca – prognostyczna – daje odpowiedź na pytanie: jak dane zjawisko będzie się kształtować w perspektywie. Jest to funkcja o szczególnym znaczeniu dla przyszłości;
- funkcja instrumentalno – praktyczno – wdrożeniowa. Funkcja ta stanowi w pewnym sensie sumę poprzednich, gdyż udziela odpowiedzi na pytania związane z konkretnymi działaniami i podjęciem określonych decyzji dla osiągnięcia zamierzonych rezultatów.

IV. Poszukiwania i wybór literatury tematu

Studiowanie literatury tematu jest integralną częścią badań naukowych w szerokim tego słowa znaczeniu. Jest to niezwykle ważny problem, gdyż w bardzo wielu przypadkach studenci gubią się w doborze literatury i w sposobach korzystania z niej.

Przez bibliografię rozumiemy – uporządkowany według określonych kryteriów spis książek, druków, czasopism, artykułów oraz dokumentów z najważniejszymi danymi o każdej pozycji, a więc: autor, tytuł, miejsce wydania, rok wydania itp. Literatura oznacza zaś – ogół prac pisemnych z zakresu danej nauki, specjalności dotyczących jednego zagadnienia, tematu, jednej dziedziny, a więc: Literatura przedmiotu, zagadnienia lub wykaz literatury.

Konieczność studiowania literatury staje się oczywista, gdy uświadomiony sobie, że każdy podejmowany przez studenta temat ma swoją historię, której poznanie jest warunkiem formułowania ważnych poznawczo problemów badawczych i stawiania trafnych hipotez roboczych.

Poszukiwania bibliograficzne prowadzi się przede wszystkim w okresie przygotowawczym. Należy je zakończyć sporządzeniem wstępnej bibliografii tematu. Podlega ona zatwierdzeniu przez promotora.

Sposób opracowania a więc jakość i rozmiary bibliografii stanowią istotną dla promotora i recenzentów informację o wartości naukowej danej pracy magisterskiej. W trakcie pisania pracy powstaje potrzeba jej uzupełnienia.

Doboru literatury student dokonuje samodzielnie. Jest to jedno z zadań dydaktycznych pracy magisterskiej, a mianowicie doskonalenie się w poszukiwaniu opracowań odpowiednich do potrzeb. Świadczy o pasji badawczej autora oraz trudzie włożonym i dyscyplinuje treść pracy pod względem nazewnictwa, pojęć i sformułowań. Daje dobry przykład opanowania techniki pisania i wyrażania swoich myśli.

Pierwszym warunkiem podjęcia efektywnych poszukiwań literatury tematu jest określenie chociażby wstępnego jego sformułowania. Należy więc opracować pierwszy roboczy katalog zagadnień, które pragniemy uczynić przedmiotem zainteresowań.

Wyszukiwanie potrzebnych pozycji z literatury tematu nie jest jedynie czynnością techniczną, polegającą na spisaniu określonych pozycji z dostępnych źródeł informacji bibliograficznej, lecz także jej krytycznym studiowaniem.

Do poszukiwań literatury na dany temat przystępujemy z określonym zasobem wiedzy wyjściowej, tak z zakresu tematu jak i z zakresu literatury z nim związanej, a który zdobywamy głównie w trakcie kontynuowania dotychczasowej nauki zwłaszcza w trakcie studiów na wykładach czy ćwiczeniach.

Znamy „obowiązkowe" podręczniki i skrypty z danej dziedziny, mieliśmy również kontakt z książkami, których treści dotyczą problemu interesującego szczególnie studenta. Szczególnie dokładnie trzeba przyswoić sobie te części podręcznika, które bezpośrednio obejmują badany temat. Należy pamiętać, że podręczniki są dobrym źródłem informacji bibliograficznych. W podręcznikach bowiem znajdujemy nie tylko odsyłacze do głębszej literatury, ale zaprezentowane są w nich spisy bibliograficzne, i od których winniśmy rozpoczynać poszukiwania interesujących nas pozycji, gdyż stanowią one zwykle pierwsze źródło wyboru informacji.

Niewątpliwie w chwili gdy student przystępuje do opracowywania pracy magisterskiej winien posiadać już pewną wiedzę z dziedziny, do której należy planowany temat pracy oraz wyrobione pewne nawyki korzystania z bibliotek i naukowego dorobku piśmiennictwa ekonomicznego. Jednak na okoliczność pracy magisterskiej będzie zmuszony wiedzę tę pogłębić, a wykorzystywanie opracowań naukowych z zakresu ekonomii uczynić zajęciem systematycznym i intensywnym, powinien wykazać się pewną erudycją zwłaszcza w zakresie tematu swojej pracy.

Materiałów do pracy magisterskiej można szukać w bardzo różnych miejscach. Źródła dostępności można podzielić na dwie zasadnicze grupy, a mianowicie:

- uczelniane i
- pozauczelniane.

Ważną umiejętnością każdego studenta jest szybkie orientowanie się w zawartości publikacji naukowej. Aby czytelnik mógł odnaleźć potrzebne informacje, dane o zbiorach są odpowiednio przygotowane. Dotychczas użytkownicy biblioteki najczęściej korzystali z tradycyjnych (fiszkowych) katalogów bibliotecznych. Aktualnie biblioteki również uczelniane udostępniają informacje o zbiorach wyłącznie w postaci komputerowych baz danych. Biblioteki tworzą swoje bazy oraz nabywają na potrzeby czytelników zbiory informacji przygotowane przez inne, wyspecjalizowane

instytucje. Instrukcje o dostępie do zebranych informacji znajdziemy w pobliżu klawiatury. Dostęp jest szybszy, a informacja bardziej wyczerpująca.

Wyboru potrzebnych tytułów książek, artykułów z czasopism dokonujemy według następujących kryteriów:

- przynależność danego tytułu książki do interesującej studenta dyscypliny i nauk z nią współpracujących;
- obecności w tytule książki słów uznanych za „kluczowe" w opracowanym temacie;
- autorytetu naukowego autora danej publikacji;
- nazwy wydawnictwa lub periodyku;
- daty wydania książki;
- duże znaczenie ma także: spis treści, przedmowa, zakończenie.

W pracy wykorzystywać należy wydania ostatnie, gdyż autor mógł w najnowszym wydaniu dokonać istotnych dla danego tematu zmian z uwzględnieniem najnowszych osiągnięć nauki, względnie wpływem zmian czynników i uwarunkowań na badany problem np. w naukach ekonomicznych.

Należy stwierdzić, że przy pewnych tematach prac o charakterze retrospektywnym, sięganie do literatury „starej" jest poznawczo korzystne i pożądane.

Utworów nie mających charakteru naukowego, pisanych przez osoby mało kompetentne, chybionych, przestarzałych merytorycznie itp. należy się wystrzegać. Także nie cytujemy treści, które mają zbyt małe powiązanie z wycinkiem danej dyscypliny, w którym mieści się temat pracy.

V. Wybór tematu i opracowanie planu pracy magisterskiej

Efektem pierwszego etapu pisania pracy magisterskiej ma być ostateczny wybór tematu pracy, postawienie pytań badawczych, opracowanie prawidłowej konstrukcji pracy w której będzie występował problemowy podział treści – także elementy składowe uporządkowane w logicznej kolejności i ponumerowane według jednolitej konwencji – utworzą plan pracy.

Temat pracy to myśl główna, którą należy rozwinąć – która ma być przedmiotem badań. Tematy pracy mogą poszukiwać lub wyjaśniać zmiany w otaczającej nas rzeczywistości lub wprowadzać ład w nagromadzonych wiadomościach – określa więc zakres pracy.

Podstawą ostatecznych ustaleń w tym zakresie mogą być w równym stopniu własne poszukiwania studenta – na podstawie dotychczasowej wiedzy – jak też wskazówki, opinie i poglądy promotora.

5.1. Wybór tematu i tytułu pracy

Temat i tytuł pracy stanowią strukturalny wymóg powstania pracy magisterskiej. Bez ich ostatecznego sformułowania, doprecyzowania i zrozumienia niemożliwe jest sensowne pisanie.

W ujęciu W. Pytkowskiego [1985, s. 225] temat pracy „to myśl główna, którą trzeba rozwinąć, a tytuł to informacja o temacie". Tytuł pracy może, choć nie zawsze pokrywa się z tematem pracy, gdyż temat pracy jest pojęciem bardziej ogólnym. Tytuł stanowi zaś informacje wyrażoną w „wprowadzeniu – wstępie" pracy magisterskiej określającej na jaki temat student zamierza się wypowiadać.

Ustalając temat pracy, należy określić zakres problemu a może on być szerszy lub węższy. Przy szerszym ujęciu tematu badania dotyczą licznych zjawisk zaś przy zawężonym jedynie wybranych nielicznych zjawisk. Temat pracy magisterskiej powinien dotyczyć konkretnego ale niezbyt wąskiego problemu. Tytuł zaś powinien zwięźle, trafnie i jednoznacznie określać temat pracy.

Jednym z kryteriów oceny pracy magisterskiej (patrz załącznik 1. pkt. 1) jest zgodność treści z tytułem. Treść całej pracy, zarówno części teoretycznej jak i empirycznej, powinna ściśle odpowiadać tematowi określonemu w tytule. Przy braku tej zgodności praca jest „nie na temat". Również dość liczne dygresje, podejmowanie problemów, które nie są związane z głównym tematem pracy, znacznie obniżają jej wartość, a nawet ją dyskwalifikują [Z. Skory 1984, s. 28-29].

Wybór tematu pracy a następnie tytułu nastręcza nierzadko wiele trudności magistrantom. Dlatego istotnym problemem jest, w jakim zakresie dobór tematu powinien być faktycznie pozostawiony samemu studentowi oraz w tym, aby dobór podejmowanego zadania był ze wszech miar racjonalny. Niewątpliwie, nie do przyjęcia z reguły, byłoby uzależnienie tej decyzji od samego studenta. Niemniej jednak to student powinien określić interesujący go problem a tym samym zaproponować własny temat a rzeczą promotora jest go w czasie konsultacji odpowiednio zmodyfikować i dać studentowi możliwość pisania pracy na temat który go szczególnie interesuje.

Wybór tematu pracy odbywa się więc poprzez konsultacje z promotorem i następuje z chwilą jego akceptacji.

Udział promotora w wyborze tematu pracy przez magistranta jest pierwszą zewnętrzną ingerencją w proces tworzenia pracy, którą student – we własnym interesie – powinien zaakceptować, co gwarantuje uchronienie studenta przed podjęciem tematów błędnych ze względów metodologicznych, nie realnych z powodu braku możliwie przystępnej literatury przedmiotu, braku informacji statystyczno-empirycznej a także nie uświadamianych sobie własnych ograniczeń w tym względzie.

Temat pracy ma być bowiem tak sformułowany, by student był w stanie opanować go metodycznie, a zarazem spełnione zostały zainteresowania magistranta – jeśli je posiada – bowiem to na nim ciążyć będzie główny trud tworzenia – pisania pracy, co również nie jest obojętne dla promotora.

Dobrze sformułowany temat pracy jest początkiem i zarazem niezbędnym warunkiem powstania tekstu. Bez niego, nie można podejmować działań, których efektem jest tekst pracy – nie można bowiem dokonać właściwego wyboru literatury tematu, nie można dokonać wyboru problemów.

Sformułowanie tematu nie jest proste i dlatego na wstępie traktujemy go z reguły jako temat roboczy, który w miarę pogłębiania wiedzy może ulegać zmianom aż do jego ostatecznego sprecyzowania.

Poświęcenie więc na pierwszym seminarium magisterskim czasu na „kartkówkę" w której studenci sformułowaliby trzy luźne robocze propozycje tematyczne pozwoliłyby na ujawnienie swoich zainteresowań i preferencji co do kierunku i metod badawczych.

Ustalony przez studenta temat pracy z pomocą promotora – co należy wyraźnie zaznaczyć – który to ostatecznie odpowiada za formalno-merytoryczną stronę pracy, zdecyduje się na konkretny temat, powinien wziąć pod uwagę następujące czynniki warunkujące wybór tematu, a mianowicie temat powinien być:

- niezbyt szeroki i ogólnikowy,
- dostosowany do warunków intelektualnych studenta,
- odpowiadać zainteresowaniom magistranta,
- zapewniający dostępność danych do realizacji badań.

Także pod względem treści tytułu pracy stawiane są określone wymogi, a więc: tytuł, który jest pierwszą wizytówką na którą zwracają uwagę recenzenci powinien być:

- krótki i precyzyjny,
- językowo poprawny,
- nośny informacyjnie,
- intrygujący poznawczo,
- budujący u czytelnika pożądane nastawienie.

5.2. *Problem badawczy*

Problemem badawczym nazywamy to, co jest przedmiotem wysiłków badawczych czyli jest to zadanie, poważne zagadnienie wymagające rozwiązania, a więc kwestia do rozstrzygnięcia na drodze badań naukowych. Problemy badawcze są to pytania, na które szukamy odpowiedzi w ramach zakreślonego tematu pracy. Temat wskazuje kierunek poszukiwań i podaje tezę ogólną. Zanim jednak przystąpimy do gromadzenia materiałów i do wyciągania z nich wniosków, należy ustalić konkretne problemy, które muszą być rozwiązane, aby ciąg kolejno formułowanych wniosków dostarczył w efekcie przesłanek niezbędnych do sformułowania wniosku ostatecznego, tj. podania odpowiedzi na pytanie zawarte w tytule pracy.

Ogół tych poczynań, mających nam dać wizję kolejnych etapów rozumowania ciągnącego się w całej pracy nazywamy ustaleniem problematyki.

Słowo „problem" pochodzi z języka greckiego i oznacza przeszkodę, trudność poznawczą – myślową. Za problem naukowy uważa się problem

niezbadany, niewiedzę o charakterze obiektywnym, mającą swe źródło bądź w tym, że aktualny stan wiedzy nie daje logicznej odpowiedzi na pytanie określające niewiedzę lub daje odpowiedź błędną [J. Pieter 1967 s. 53] a błędy mogą dotyczyć: pojęć, opisu, teorii przyjętych za podstawę itp.

Od uzasadnienia problemu, formułowania przypuszczeń (hipotez), określenia założeń badawczych, opracowania metod badawczych rozpoczyna się właśnie badanie naukowe. Uświadomienie sobie przez studenta własnych zainteresowań a zarazem własnych oczekiwań powinno być punktem wyjścia przy wyborze problemu.

Na samym początku, student powinien określić problematykę badawczą, to znaczy sprecyzować swoje preferencje odnośnie zakresu przedmiotowego swojej pracy. Może to być na przykład problematyka rynku pracy czy turystyki. Następnie, zawężając pole zainteresowania, należy dokonać wyboru konkretnego tematu pracy, to znaczy wyboru konkretnego aspektu rzeczywistości, którą zamierza badać, np. wpływ transformacji ustrojowej na wybrane przez studenta zagadnienie.

Wiele bardzo cennych spostrzeżeń i przemyśleń naukowych pojawia się często po zakończeniu badań i podczas redakcji tekstu. Student musi sposobność sprostać wymaganiom jakie stawia się w odniesieniu do tytułu pracy i poszczególnych jej części. Może to być dla niego trudne.

Przyczyny trudności mogą być różne, z jednej strony – jest to nadmierne rozproszenie zainteresowań danego studenta w problematyce naukowej, zaś z drugiej strony brak jakichkolwiek sprecyzowanych zainteresowań naukowych, nieumiejętności, ewentualnie niechęć (wymóg napisania pracy magisterskiej student traktuje jako niemiły obowiązek i nie zamierza on pogłębiać swojej wiedzy w jakiejkolwiek dziedzinie). W związku z tym, wybór tematu pracy nie ma dla niektórych studentów większego znaczenia. Z tego powodu wskazanym jest aby temat wiązał się z naturalnym terenem obserwacji piszącego, z doświadczeniami jakie uzyskał dzięki zamieszkaniu w oznaczonym środowisku czy też dzięki swej pracy zawodowej. Tego rodzaju doświadczenia sprzyjają dobremu wyborowi tematu.

Nie w tym bowiem rzecz, aby magistrant miał dużo trudności typu technicznego – zwłaszcza z gromadzeniem materiału – ale w tym aby miał jak największe możliwości wykazania się umiejętnością konstruowania, rozumowania i formułowania prawidłowych wniosków.

Nie podważając znaczenia wyboru tematu pracy, trzeba podkreślić, iż właściwe zadanie badawcze związane z opracowaniem pracy magisterskiej pochodzi nie z tematu, lecz najbardziej bezpośrednio z problemu naukowego

tkwiącego w temacie a wybranego jako cel pracy czyli jako problem do zbadania. Wiele kontrowersji a nawet napięć, mających nierzadko wpływ na terminowość i ocenę pracy magisterskiej wyłania się przy czytaniu pierwszej wersji pracy. Niewątpliwie problem jest mniejszy kiedy student – autor pracy, kontaktował się w trakcie seminarium ze swoim promotorem który to na bieżąco korygował dalszy tok postępowania. Gorzej jest, kiedy oddana praca nie spełnia wymogów a jej treść nie odpowiada zatwierdzonym tezom przez promotora i musi być pisana niemal od nowa z zachowaniem niezbędnych reguł.

5.3. Metody badań, techniki i narzędzia

Metoda badania zastosowana w pracy magisterskiej zależy od problemu i tematu. Ma służyć jako sposób do ich rozwiązania. Dla pełniejszego zrozumienia pojęcia metody zaprezentowano poniżej kilka definicji. Tadeusz Kotarbiński [1975 s. 79] charakteryzuje to pojęcie następująco „metoda czyli system postępowania, jest to sposób wykonywania czynu złożonego, polegający na określonym doborze i układzie jego działań składowych, a przy tym uplanowanym i nadający się do wielokrotnego stosowania", zaś według A. Kamińskiego [1974 s. 65] „Istnieje tendencja do podejmowania metody badań jako zespołu teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych obejmujących najogólniej całość postępowania badacza, zmierzającego do rozwiązania określonego problemu naukowego", natomiast W. Okoń [1975 s. 167] przyjmuje, że jest to „systematycznie stosowany sposób postępowania prowadzący do założonego wyniku. Na dany sposób postępowania składają się czynniki myślowe i praktyczne, odpowiednio dobrane i realizowane w ustalonej kolejności."

Uogólniając rozważania na temat pojęć metod naukowego badania, możemy stwierdzić, iż są to określone sposoby poznawania wybranego wycinka rzeczywistości, które cechują się tym, że są: celowe, obiektywne, planowe, dokładne, wyczerpujące.

Z pojęciem metody bardzo często związane jest **pojęcie metodyki**, czyli zbioru wytycznych postępowania. Pozwala ona określić, które z metod badawczych oraz w jakich warunkach należy stosować. Podaje analityczny opis poszczególnych metod, określa warunki ich stosowania oraz możliwości ujmowania zjawisk przez te metody.

Metodyka jest zatem oceną praktycznej możliwości wykorzystania metod. Metodologia zatem to nauka, której przedmiotem są metody badań

naukowych, ich naukowa przydatność, skuteczność itp., ale także ogół metod stosowanych w danej pracy naukowej [Słownik języka polskiego s. 551].

Ilustracją przyjętych rozwiązań metodologicznych jest sam sposób sformułowania celów, problemów, hipotez badawczych oraz zdefiniowania zakresu pracy magisterskiej. Nie byłoby to możliwe, gdyby nie myślenie metodyczne. Dlatego wskazane jest nazwanie i precyzyjne zdefiniowanie, równocześnie przyjętych w danej pracy:

- metod badawczych
- technik badawczych, i
- narzędzi badawczych.

Pojęcia te różnią się w zależności od:

- dziedziny nauki, w ramach której prowadzone są badania,
- specyfiki problemu – zagadnienia badawczego.

Pojęć tych nie można utożsamiać, co często zdarza się piszącym prace magisterskie. Tak więc, jak już wspomniano, metoda to: celowy i świadomy sposób postępowania mający na celu rozwiązanie ogólnego problemu badawczego.

Metoda odpowiada na pytanie „jak?" rozwiązać dany problem badawczy. Przy czym za sposób rozumiemy – wybór przedmiotu i celu badania przy wykorzystaniu odpowiednich środków – technik do realizacji założonego planu badawczego.

Techniki badawcze to z kolei procedura, czyli sposób uzyskiwania tj. zbierania, zdobywania danych informacji (materiałów). Technika daje więc odpowiedź na pytanie „przy użyciu jakich narzędzi" rozwiązać należy problem badawczy np. kwestionariusza – ankiety, czy z ogólnodostępnych danych statystycznych lub pierwotnych źródeł.

Tak więc metoda to pojęcie szersze od techniki, natomiast w skład techniki wchodzą sposoby – narzędzia uzyskiwania materiałów.

Wyliczenie metod badań jakimi można posługiwać się przy rozwiązywaniu problemu badawczego pracy należy do obowiązków magistranta i musi to zagadnienie być wyszczególnione we „Wstępie" – „Wprowadzeniu".

Ponieważ z praktyki dydaktycznej wiadomo, iż studenci niechętnie poświęcają temu zagadnieniu uwagę a ich opiekunowie nie zawsze zwracają na ten fakt należytą uwagę, warto w tym miejscu przypomnieć w skrócie podstawowe metody badawcze.

Metody badań zazwyczaj mają charakter uniwersalny, co oznacza, że stosuje się je do wszystkich dyscyplin naukowych.

Do najczęściej wykorzystywanych metod badawczych przy pisaniu prac magisterskich należą:

- analiza funkcyjna i logiczna,
- synteza,
- indukcja,
- dedukcja,
- obserwacyjno-porównawcze,
- statystyczne,
- modelowanie – diagnostyczne,
- opisowe.

Jako najbardziej ogólne metody można uznać: dedukcję i indukcję jako przeciwstawne sobie drogi poznania naukowego. I tak *dedukcja* – oznacza drogę postępowania, gdy wychodząc z ogólnych prawd, twierdzeń lub pojęć dochodzi się do poznania prawd, twierdzeń lub pojęć szczegółowych, czyli dedukcja to droga od ogółu do szczegółu. Natomiast *indukcja* to odwrotny kierunek procesu poznania naukowego, a więc: od szczegółu do ogółu.

Kolejną metodą stosowaną w badaniach jest metoda obserwacyjno-porównawcza, są to celowe czynności poznawcze. Polegają one na zamierzonym, celowym poznawaniu faktów, czyli też na ich poszukiwaniu, a następnie formułowaniu twierdzeń o faktach i w tym sensie stanowią punkt wyjścia wszelkich innych metod roboczych, w szczególności badań statystycznych.

W warunkach ekonomicznych jest ona najczęściej wykorzystywana. Porównuje się między sobą całe obiekty, firmy, regiony itp. zarówno w czasie jak i w przestrzeni, w celu ustalenia na tej drodze ważnych zależności badanych zjawisk.

Porównywanie zjawisk nie jest proste, bowiem występują w praktyce czynniki zakłócające porównywalność. Najogólniej mówiąc, materiały empiryczne – liczbowe, które mają zostać między sobą porównane, muszą spełniać określone wymogi, a mianowicie muszą być:

- opracowane według jednakowych zasad,
- zastosowane jednakowe metody obliczeń,
- zgromadzone z porównywalnych źródeł.

Odrębną grupą metod, które znajdują szerokie zastosowanie w praktyce pisania prac magisterskich stanowią metody statystyczne.

Z pojęciem „badania statystyczne" nie jest związana jakaś jedna metoda a więc narzędzia i procedury liczbowego badania prawidłowości występujących w zjawiskach ekonomicznych w charakterze masowym.

Statystyka jest nauką o metodach badań poświęconych wykrywaniu oraz mierzeniu liczbowo wyrażalnych właściwości zbiorowości.

Głównym celem badań statystycznych jest statystyczny opis badanych zbiorowości jak też wnioskowanie statystyczne.

Właściwą analizę statystyczną poprzedzają następujące czynności wstępne:

- zaprogramowanie badania
- zbieranie danych statystycznych
- opracowanie zgromadzonych danych statystycznych.

Poprzez analizę statystyczną zgromadzonych danych liczbowych można pozyskać wiedzę o:

- strukturze badanej zbiorowości
- współzależność zjawisk
- dynamice i kierunku rozwoju

Badania oparte o metody diagnostyczne, to czynności polegające na ustaleniu danego stanu rzeczy lub zmian tych stanów rzeczy, dokonujących się w określonym przedziale czasowym. Badania diagnostyczne obok opisu stanu rzeczy (stan faktyczny) podejmuje również próbę wyjaśnienia przyczyn i warunków istniejącego stanu rzeczy (eksplikacja) oraz predykcji (prognozy, perspektywy rozwoju) i ewentualnej korekty działania na podstawie wywiadów, opisów które w diagnozie pełnią zasadniczą rolę.

Opisane skrótowo i nie do końca wymienialne metody badań, służą do analizy badanego zjawiska i rozłożenia go na części składowe w celu zidentyfikowania występujących między nimi więzi i kierunków rozwoju.

Jednak sama analiza bez syntezy nie zaspokajałaby ciekawości i potrzeb badającego. A zatem syntezę można rozumieć jako zestawienie, kojarzenie szczegółowych dociekań w jedną całość. Synteza zwykle zawiera uogólnione w toku badań wyniki, które odnoszą się do badanego obiektu lub ich zbiorowości.

5.4. Plan i konstrukcja pracy

Temat wskazuje kierunek poszukiwań i podaje tezę ogólną. Zanim jednak przystąpimy do gromadzenia materiałów i do wyciągnięcia z nich wniosków należy ustalić konkretne problemy, które muszą być rozwiązane, aby ciąg kolejno formułowanych wniosków dostarczył w efekcie kompletu

przesłanek niezbędnych do sformułowania wniosku ostatecznego, tj, do dania odpowiedzi na pytanie zawarte w tytule pracy.

Ogół tych poczynań, mający nam dać wizję kolejnych etapów rozumowania ciągnącego się w całej pracy, nazywamy ustaleniem problematyki.

Pierwszy etap prób można dokonać na podstawie samych tylko wiadomości ze studiów i ogólnej wiedzy na interesujący nas problem jaki został określony tematem pracy. Jednak ostatecznie poprawne sformułowanie planu treści wymaga aktywnego zaangażowania, studiowania literatury i dobrego jej przemyślenia.

Ważnym zagadnieniem jest więc rozplanowanie rozdziałów, które winno odbywać się na tej zasadzie, ażeby zachowany był ciąg wątku. Stąd każdy rozdział poprzedzający winien implikować następny. Taki układ pozwala na rozwijanie wątku, zachowując od początku do końca pracy jedność tematu. Struktura pracy bowiem, to układ i wzajemne relacje elementów stanowiących całość pracy, to budowa, ustrój pracy, plan.

Plan treści – to kościec formalny wywodów, który jest zarazem „spisem treści" zamieszczony na początku pracy. Przykładowy „Spis treści" stanowi Załącznik 2.

Z planu treści można sądzić o konstrukcji, ale nie o ładunku treści poszczególnych rozdziałów i punktów pracy. Jest to zarys rozumowania, który będzie prezentowany w pracy w oparciu o klauzulę „ceteris poribus conditionibus" a więc klauzulę izolacji zakładając, że na wszystkie pytania nie da się równocześnie odpowiedzieć, co pozwala dokonać wyboru najistotniejszych elementów problematyki tematu, ich kolejności, toku rozumowania, głównych argumentów, i ich kolejności które mają być wzięte pod uwagę.

Szkic toku wywodów składa się zatem z szeregu tez, między którymi uwidoczniono wzajemne zależności ich współrzędności.

Prace przygotowawcze kończą się wraz z zatwierdzeniem przez promotora definitywnego planu treści. Przyjęcie planu przez promotora daje „zielone światło" do przystąpienia do badań i wskazuje ich kierunek. Umożliwia również planowe gromadzenie zarówno bibliografii a szczególnie materiałów pierwotnych np. danych statystyczno-empirycznych do poszczególnych rozdziałów – punktów pracy.

Podkreślić należy, że nawet zatwierdzony przez promotora plan pracy, nie musi być „definitywny", co oznacza iż magistrant w trakcie zagłębiania się w temat badawczy i pogłębiania przemyśleń może wyrazić chęć rozszerzenia zakresu badań a tym samym zmianę konstrukcji pracy.

Główne cechy dobrej konstrukcji pracy naukowej to:

- prostota i towarzysząca jej przejrzystość – przejaw logiki rozumowania,
- kondensacja, polegająca na takim układzie treści, które eliminuje niebezpieczeństwo kilkakrotnego podejmowania tego samego zagadnienia,
- harmonia, polega na zachowaniu właściwych proporcji, co również jest z punktu widzenia estetyki pracy istotne.

Konstrukcją opracowania naukowego rządzą dwie podstawowe zasady:

1. ciągu wynikania, która decyduje o kolejności fragmentów równorzędnych, co oznacza, że rozdział następny powinien być kontynuacją poprzedniego, a poprzedni powinien dawać podbudowę następnemu. Podobna zależność wynikania powinna istnieć między mniejszymi jednostkami sobie równorzędnymi np. punktami.
2. Układu hierarchicznego, która ujawnia się w istnieniu nie równorzędnych, czyli w tym, że rozdział dzieli się na podrozdziały, a podrozdział na punkty. W takim wypadku ich wewnętrzne rozczłonowanie służy dociekaniom szczegółowym.

VI. Język i zasady pisarstwa naukowego

Praca magisterska wieńcząca naukę w wyższej uczelni powinna być napisana językiem naukowym, a tym samym należy wykazać dbałość o jej poprawną formę językową. Jest pierwszą próbą stworzenia większej całości redakcyjnej i badawczej, piszącemu więc brakuje niezbędnego z zakresu naukowego słownictwa.

Jedną z trudniejszych kwestii językowych przy pisaniu pracy magisterskiej jest pogodzenie wymogu poprawności i jednoznaczności wypowiedzi oraz prostoty języka z wymogiem umiejętnego posługiwania się terminologią naukową w zakresie wybranego problemu – tematu pracy. Istnieje konieczność używania odpowiednich słów, zwłaszcza gdy w tekście powtarzają się często te same problemy i określenia, należy wówczas korzystać ze słowników wyrazów bliskoznacznych czy wyrazów obcych i in.. Niedopuszczalne jest stosowanie w pracy jakiegokolwiek „żargonu", nawet naukowego.

Język pracy magisterskiej powinien być jasny, to znaczy możliwie prosty, złożony z krótkich, przejrzystych zdań, powinien zatem stanowić pewne wypośrodkowania prostoty języka i pewnego opanowania naukowego pojęć, a treść musi być podana komunikatywnie – zrozumiale.

Twierdzenia i wnioski powinny być ujmowane możliwie prosto, aby ich zrozumienie nie powodowało zbędnych trudności. Należy więc unikać budowania zbyt długich zdań zawierających szereg różnych twierdzeń, nadmiernej rozwlekłości wywodów, często połączonych i kilkakrotnie omawianych zagadnień. Najważniejszym wymogiem jest bez wątpienia zachowanie zasad logiki, a wśród nich główne znaczenie ma ścisłość wypowiedzi. Cechą ścisłości określa się także wyrażenie myśli, które nie zawierają sprzecznych twierdzeń i poglądów, a jednocześnie definiowanie użytych pojęć i konsekwentne ich stosowanie, unikając zarazem wieloznaczności wypowiedzi.

Kilka zasad redakcyjnych:

- formułuj krótkie zdania;
- dla każdej nowej kwestii, myśli, tezy – stosuj akapit;

- każde pojęcie, które wymaga zdefiniowania, omów w miejscu – gdzie po raz pierwszy jest stosowane (ta nazwa obowiązuje w całej pracy).

Główne błędy redakcyjne prac magisterskich:

- rozwlekłość, powtórzenia, nieścisłości;
- niedostateczna prezentacja tekstu;
- niewłaściwy układ, wykazów, spisów, niepełne źródła, brak przypisów;
- błędy stylistyczne zwłaszcza w części analitycznej i wnioskowania;
- błędy związane z budową i opisem tablic prezentujących dane empiryczne, nagminny brak zapowiedzi badań i metod badawczych, nietrafne tzn. nieadekwatne do treści tytuły tablic, brak wskazań co do źródeł danych lub ich nieścisłość;
- niestarannie wykonana a często niezgodna z wymogami nauki prezentacja wykresów, ich oznaczeń i interpretacji;
- korzystanie ze źródeł nie mających charakteru naukowego, pisane przez osoby mało kompetentne, chybionych tzn. nie mających powiązań z tematem pracy, przestarzałych. Takich źródeł należy się wystrzegać;
- niewłaściwe korzystanie z cudzego dorobku naukowego, co jest niedopuszczalne.

Wykorzystanie cudzego dorobku intelektualnego wraz ze źródłem informacji o zdarzeniach, zjawiskach musi być w pracy udokumentowane. Gdy cudze, oryginalne myśli przyjmiemy bez podania źródła – to wówczas stosujemy niedozwolony plagiat, co w nauce dyskwalifikuje autora.

Jeśli powołujemy się na cudzy dorobek lub gdy polemizujemy, wskazując na własne podejście do tematu, wówczas wskazane jest zacytowanie cudzych wypowiedzi, bowiem zarówno cytowanie lub powoływanie się na cudze myśli własnymi słowami musi znaleźć odnotowanie w przypisie.

Plagiaty stanowią jedną z najniebezpieczniejszych patologii środowisk akademickich, są one przede wszystkim moralnym, ale także prawnym uchybieniem. Ciche przyzwolenie wobec tego zjawiska jest również przerażające i nie mniej szkodliwe. To „choroba", której negatywne skutki stają się coraz bardziej widoczne zwłaszcza w spadku poziomu wiedzy, powstawania dość licznej grupy studentów „niedouczonych" traktujących studia jako przykry wysiłek dla uzyskania „papierka" bez pogłębiania wiedzy.

VII. Konstrukcja – estetyka tekstu pracy

Autorzy prac magisterskich często skupiają są na efektownym wyborze oprawy a niestety zbyt mało uwagi poświęcają na inne istotne elementy tekstu, popełniając poważne niedociągnięcia. Niniejsza część poradnika jest więc poświęcona technicznym aspektom pracy, a więc przyjętym kanonom estetycznym jak również uwagom na temat zasad porządkowania tekstu. Przestrzeganie ich stanowi niezbędny element składowy pracy. Umiejętny dobór zasad składu tekstu, uzupełnia ten tekst, pozwala lepiej zrozumieć poszczególne fragmenty pracy magisterskiej. Na konstrukcję – estetykę tekstu składają się:

7.1. Układy pracy i tekstu

A. Czcionka

Każdy rozdział, wstęp, zakończenie, bibliografia, wykaz tabel, etc. powinny zaczynać się od nowej strony (w tytułach czcionka Times New Roman, 16 BOLD), natomiast punkty powinny być pisane w logicznym ciągu z odstępem dwóch interlinii (tytuły punktów czcionka Times New Roman 14 BOLD). Treść pracy powinna być pisana czcionką Times New Roman 12, z interlinią 1,5. Tekst wyjustowany. Przypisy – Times New Roman 10, odstęp pojedynczy.

B. Tekst pracy

rozmieszczony na kartach formatu A4 a marginesy muszą mieć identyczne rozmiary, i tak:

- lewy - 3,5; prawy – 2,5 cm
- górny i dolny - 2,5 cm
- stopka - 1,25 cm

C. Odstępy między wierszami – interlinia

- tekst właściwy: 1,5 wiersza
- tekst przypisu: pojedyncze
- tekst w tabelach, wykresach: pojedyncze

D. Akapity.

Według zasad polskiej pisowni nową sekwencję rozpoczynamy od akapitu będącego wcięciem w tekście właściwym, dokonywanym przy pomocy tabulatora ustawionego w zakresie 0,5-1 cm, względnie 3-4 znaków pisarskich, a służący do oddzielenia od siebie pewnych sformułowań myślowych. W ramach akapitu, każde zdanie powinno być kontynuacją myślową poprzedniego, a zatem powinien charakteryzować się spójnością wewnętrzną i zewnętrzną. Aby tok rozumowania nie „rwał się" przez zastosowanie zbyt dużej liczby akapitów, musimy starać się nadać ciągłość naszym wywodom w pracy.

E. Tabulatory – **wielkość wcięcia**: jak w akapicie

F. Justowanie:

- tytuł pracy: wyśrodkowany
- tekst właściwy: obustronnie
- tekst tabel i wykresów: wyśrodkowany

G. Przypis

komentarz, objaśnienia, uwagi dodane przez autora do tekstu, umieszczony zwykle u dołu strony.

H. Odsyłacz do przypisu

tzn. znak graficzny w postaci liczby, litery lub gwiazdki umieszczony w tekście, odsyłający czytelnika do opatrzonego takim samym znakiem znajdującym się zazwyczaj pod tekstem na tej samej stronie.

I. Cytat

oznacza dosłowne przytoczenie w tekście przepisanych cudzych słów, (*łac. citare* – przywołać, powołać się). Każdorazowo cytat powinno się opatrywać „cudzysłowem", w które ujmuje się myśli cytowane. W przypadku cytatów zaleca się rozwagę, co do częstotliwości ich stosowania. Nie cytuje się przede wszystkim wiedzy podstawowej, dla danej dyscypliny. Przywoływanie cudzych myśli w oryginalnym brzmieniu bez udokumentowania tego w formie przypisu stanowi naruszenie prawa i może spotkać się z dotkliwymi dla magistranta konsekwencjami.

J. Wyróżnienia w tekście.

Należy przyjąć zasadę ograniczenia do niezbędnego minimum wyróżnień w tekście, który powinien być zredagowany w sposób komunikatywny – jasny, nie wymagający stosowania dodatkowych zabiegów. Na ogół wyróżnia się tytuł pracy, rozdziałów i podrozdziałów.

Wyróżnień dokonuje się przy zastosowaniu:

- wersalików (wielkie litery) – co znajduje zastosowanie np. w pisaniu tytułów;
- kursywy – stosuje się zazwyczaj do wyrażeń obcojęzycznych;
- pogrubienia – tzw. wyboldowanie znajduje zastosowanie dla wyróżnienia ważnych sformułowań, słów „kluczy", czy definicji.

K. Bibliografia

Uporządkowany według określonych kryteriów spis książek, druków, czasopism, artykułów oraz dokumentów z najważniejszymi danymi o każdej pozycji (autor, tytuł, wydawnictwo, miejsce i rok wydania itp.)

L. Literatura

Ogół prac pisemnych z zakresu danej nauki, specjalności dotyczących jednego zagadnienia, tematu pracy, jednej dziedziny, a więc: literatura przedmiotu lub wykaz literatury. Studiowanie literatury tematu jest integralną, a zarazem podstawową częścią badań naukowych w najszerszym znaczeniu tego słowa. Konieczność studiowania literatury staje się oczywista, gdyż każdy podejmowany temat ma swoją historię, której poznanie jest warunkiem formułowania ważnych poznawczo problemów badawczych i stosowania trafnych hipotez roboczych.

7.2. Materiały uzupełniające tekst główny

Rozdziały w których prezentuje się wyniki przeprowadzonych badań są „rdzeniem" pracy a materiały uzupełniające są elementami składowymi pozwalającymi zrozumieć poszczególne fragmenty tekstu, w sposób bardziej komunikatywny. Najważniejszą częścią są dane czyli zebrany materiał faktograficzny – najczęściej w formie liczbowych zestawień tabelarycznych.

Graficzna prezentacja danych ilościowych ma wieloraki sens. Dobrze ilustrują zależności w postaci tabel, i tablic, wykresów i diagramów, rysunków, schematów i fotografii, są informacyjnie i analitycznie bogate i jednocześnie stanowią znaczące urozmaicenie tekstu pracy magisterskiej. Należy jednak pamiętać, że omawiane prezentacje graficzne pełnią rolę

służebną wobec treści i mają za zadanie zobrazowanie, co jest efektem rzetelnej prezentacji a zarazem jest cenioną wartością gdyż przydaje przede wszystkim walorów poznawczych.

Materiałami uzupełniającymi są:

A. Tabele i Tablice

Tabela to wykaz, zestawienie, rejestr danych (zwykle liczbowych) rozmieszczony na arkuszu w określonym porządku według rubryk. Tabela składa się z „główki" zawierającej tekst określający zawartość rubryk pionowych oraz z „boczku" tj. elementu porządkującego wyjaśnienia zawartości rubryk poziomych. Raz przyjęty schemat budowy tabeli powinien być bezwzględnie przestrzegany w całej pracy.

Każda tabela w pracy, winna mieć swój kolejny numer – bez podziału na poszczególne rozdziały, gdyż zapis ciągły ułatwia sporządzanie odsyłaczy, ponadto nie piszemy w tekście skrótu „nr".

Tabele umieszczone w tekście nie powinny rozbijać ciągłości zapisywanej myśli. Wolne miejsca na dole strony świadczą o złej redakcji tekstu i utrudniają czytanie. Jeśli jakikolwiek materiał ilustracyjny nie mieści się na danej stronie należy zapisać do niego odsyłacz (np. patrz tab. 5 str. 32) i umieścić tabelę na najbliższej możliwie stronie. Tytuł tabeli umieszczamy nad tabelą – wyśrodkowany zaś źródła pochodzenia danych pod tabelą.

Dane zawarte w tabelach powinny służyć przede wszystkim do przeprowadzenia tzw. podmiotowej analizy statystycznej w części empirycznej pracy. Uzyskane wyniki badań dają odpowiedź na pytanie „jak jest". A zatem nie dają odpowiedzi na pytanie „dlaczego tak jest". Aby sformułować taką odpowiedź, trzeba odwołać się do wiedzy teoretycznej lub do badań określających wpływ czynników, ich rodzaj, stopień i zakres działania na badane zjawisko.

W omawianiu zawartości tabel jest widoczny tok, jaki przyjmujemy w analizie materiału badawczego – jest to tok indukcyjny, w którym od zbioru faktów jednostkowych przechodzimy do uogólnienia. Struktura ta jest syntetyczną, skróconą rekonstrukcją postępowania badawczego, w którym przywołujemy dowody i objaśnienia zgodnie z cechami rzeczywistości badanej.

Wnioski wynikające z badań są porządkowane w grupę wniosków poznawczych (teoretycznych) i w grupę wniosków praktycznych. We wnioskach nie wolno ograniczać się do wyliczenia hipotez. Autor powinien przywołać z pracy fakty na podstawie których sformułował dane ogólne, lecz nie może ograniczać się jedynie do wyliczenia danych.

Tablica zaś, to zwykle załącznik do publikacji np. tablice anatomiczne, stanowiące dodatek do pracy lub odrębny dokument. W naukach ekonomicznych w zestawieniach tablic prezentuje się dane o charakterze, cyfrowym, słowno-cyfrowym, słownym, a także pewne zależności graficzne, porządkowe lub zbiorcze.

B. Ilustracje i wykresy

Ilustracja, występuje zazwyczaj w postaci zdjęć dokumentacyjnych; w pracach z zakresu ekonomii zdarzają się rzadko, choć napotkać je można np. jako materiały ilustrujące dotyczące kampanii reklamowych (plakaty i afisze).

Do ilustracji zaliczamy też wykresy przedstawiające w sposób bardziej komunikatywny zmiany zachodzące w obserwowanych zjawiskach ekonomicznych. Wykres jest więc formą uogólnienia i przedstawienia uprzednio zebranych i opracowanych w sposób dynamiczny np. wykazanie tendencji zjawisk rozwojowych lub struktury udziału – najczęściej na układzie współrzędnych.

Wykres podobnie jak tabela składa się z kilku części, a mianowicie z:

- tytułu,
- pola wykresu,
- skali,
- legendy,
- podania źródła i innych objaśnień.

C. Diagramy

Kolejną graficzną formą są diagramy, które pozwalają na porównywanie wielkości lub podziału określonej całości, wyróżniamy więc:

- diagramy porównawcze i
- diagramy strukturalne.

Pod względem formalnym diagramy muszą spełniać podobne wymogi jak w przypadku tabel i wykresów, a więc: numeracja, opis, źródło itp.

D. Fotografia

Fotografia może stanowić uzupełnienie tekstu głównie do celów informacyjnych zwłaszcza fotografia dokumentalna. Obraz przedstawiony na zdjęciu musi być dobry technicznie tzn. czytelny, co uzyskujemy dzięki równomiernemu jasnemu oświetleniu. Fotografia musi skupiać uwagę

jedynie na problemach wynikających z tematu pracy, autor winien wystrzegać się elementów zbędnych.

Wyróżnia się dwa rodzaje fotografii:

- fotografia naukowo-techniczna
- fotografia dokumentacyjna.

E. Aneks

Aneks jest zbiorem dodatkowych składników pracy magisterskiej, uzupełniającej jej treść. Zawiera: tabele (zwłaszcza o dużych rozmiarach i rozbudowanych informacyjnie), wykresy, dokumenty – których umieszczenie w tekście burzy logiczną strukturę tekstu głównego pracy. Aneks określany jest także jako zestaw „załączników" np. zestaw ankiet badawczych i stanowi autonomiczną część pracy i tym samym umieszcza się go na końcu pracy.

VIII. Wstęp – wprowadzenie

Wstęp zazwyczaj powstaje jako ostatni etap pracy magisterskiej. Przygotowanie wstępu w ostatnim etapie tworzenia pracy ma swoje uzasadnienie, bowiem treść informacji, których oczekuje się we wstępie nie może być ukształtowana bez zakończenia badań i tekstu.

Opracowanie „Wprowadzenia" wymaga szczególnej uwagi, bowiem przy ocenie pracy magisterskiej rozdział ten należy zazwyczaj do wysoko notowanych, gdyż ujawnia stopień naukowego wyrobienia autora.

Treść wstępu stanowi szczególny przedmiot zainteresowań recenzentów, a także przyszłych czytelników, musi więc być sformułowany w sposób najbardziej naukowy, a więc powinien zawierać najistotniejsze elementy badawcze, a także określić zakres reguł poznania – koncepcji pracy.

We wprowadzeniu – wstępie, winny się znaleźć przede wszystkim uwagi o celu pracy, o konkretnych zadaniach jakie magistrant postawił sobie i o metodach jakie zastosował. Winien wskazywać do jakiego szeregu pojęć należy temat pracy i dlaczego ważne było jego podjęcie – akcentując cechy jego nowości merytorycznej i specyfiki prezentacji wyników. Jednocześnie należy wskazać na grupy problemowe wynikające ze spisu treści, z równoczesnym określeniem ich wzajemnych powiązań.

Ważnym zagadnieniem również jest konstrukcja rozdziału wstępnego, który jest konieczny w każdej pracy magisterskiej. Ma on charakter metodyczny i powinien zawierać:

- cel pracy i zamiary autora dotyczące sposobu jego realizacji,
- stan badań nad zagadnieniem, które stanowi temat pracy,
- sformułowanie problematyki i wysunięcie tez, które autor zamierza udowodnić,
- omówienie zagadnień terminologicznych – jeżeli występują,
- określenie metod, które zostaną w pracy zastosowane,
- w przypadku pracy opartej na własnych badaniach empirycznych autora np. podczas praktyki opis aparatu badawczego – ankiety, wywiadu itp.,
- ocena materiałów źródłowych z punktu widzenia ich zupełności i wiarygodności,
- tło badań np. opis istotnych cech przedsiębiorstwa, którego praca dotyczy,
- omówienie konstrukcji planu pracy.

IX. Zakończenie – podsumowanie

Zakończenie jest krótkim ustosunkowaniem się do całości pracy, jest przypomnieniem zamierzeń i opisem stopnia ich realizacji, ponadto pozwala czytającemu pracę ocenić, czy na wszystkie pytania badawcze magistrant udzielił odpowiedzi, zwłaszcza gdy praca zawiera oddzielne nurty np. rozdziały teoretyczne oraz rozdziały badawcze. Zakończenie wówczas uogólnia i zestawia ze sobą wnioski wynikające z tych części pracy.

Trzeba przy tym pamiętać, aby „Zakończenie" nie ograniczało się do powtórzenia ważniejszych (zdaniem autora) wywodów zawartych wcześniej w rozdziałach. Jest to błąd występujący nagminnie. Prawidłowe „Zakończenie" musi być podsumowaniem tj. musi stanowić syntezę opartą na udowodnionych przesłankach. Doświadczenia promotorskie, wykazują jednak, iż podsumowanie – zakończenie prac magisterskich ujawnia w sposób najbardziej jaskrawy niekonsekwencje metody naukowej magistranta, gdyż zaledwie w wąskim zakresie skupia się na założonym problemie badawczym lub celu postawionym w pracy a wynikającym z ustawienia tematu, jedynie zaś skupia się na udzieleniu odpowiedzi na pytania nie związane z koncepcją pracy.

W zakończeniu dokonuje się więc skrótowo przypomnienia zamierzeń pracy i opisu stopnia ich realizacji. W zakończeniu wskazuje się więc na plany możliwych obszarów badań, które są rzeczową konsekwencją prób opisanych w danej pracy. Prowadzone badania w pracy magisterskiej pozwalają na sformułowanie wniosków. Wnioski wynikające z badań winny być porządkowane w grupy wniosków: poznawczych – teoretycznych i grupę wniosków praktycznych – adaptacyjnych. Nie tworzą one autonomicznego rozdziału dlatego, gdyż przez swoją treść są układem merytorycznego odniesienia do całości opracowania. Jednak koniecznym jest przywołanie z treści pracy faktów na podstawie których zostały sformułowane dane ogólne, bądź to w odniesieniu do tabeli (nr) lub szczegółowego faktu (str.).

Zakończenie pracy magisterskiej powinno obejmować:

- ustosunkowanie się, co do postawionych hipotez badawczych i określenie w jakim zakresie zostały one zrealizowane w pracy,
- przedstawienie i omówienie zakresu trudności w trakcie prowadzonych badań i ich wpływu na końcowy efekt pracy,
- sugestie przyszłych badań w zakresie realizowanego tematu pracy.

Załączniki

Załącznik nr 1
Ocena pracy dyplomowej[1]

Wydział: Ekonomia

Kielce, dnia .....

Pan/i .....
Wydział Ekonomia

Uprzejmie proszę o ocenę załączonej pacy dyplomowej studenta:
Imię i nazwisko: numer albumu:
Tytuł pracy:

Egzamin dyplomowy odbędzie się w dniu .....

Dziekan
.....

Recenzja pracy dyplomowej

1. Czy treść pracy odpowiada tematowi określonemu w tytule?
2. Ocena układu pracy struktury podziału treści, kolejności rozdziałów, kompletności tez itp.
3. Ocena formalnej strony pracy (poprawność języka, technika pisania pracy, spis rzeczy, odsyłacze):
4. Merytoryczna ocena pracy:
5. Czy i w jakim zakresie praca stanowi ujęcie problemu?
6. Charakterystyka doboru i wykorzystania literatury
7. Sposób wykorzystania pracy (publikacja, udostępnienie instytucjom itp.):

   Kategoria archiwizacyjna:
   A – kategoria wieczysta (prace wybitne (ocena 5,5 lub 5);
   B50 – pozostałe prace
8. Ostateczna ocena pracy:

Data Podpis

[1] Źródło: Zalecenia dotyczące redakcji pracy dyplomowej.

Załącznik nr 2
Proponowany układ spisu treści pracy dyplomowej[2]

SPIS TREŚCI ..... str.
WSTĘP – WPROWADZENIE X

ROZDZIAŁ I. (tytuł).....X
1.1. Podrozdział pierwszy rozdziału pierwszego (tytuł).....X
1.1.1. Punkt pierwszy podrozdziału pierwszego (tytuł).....X
1.1.2. Punkt drugi podrozdziału pierwszego (tytuł).....X
1.2. Podrozdział drugi rozdziału pierwszego (tytuł).....X
1.2.1. Punkt pierwszy podrozdziału drugiego (tytuł).....X
1.2.2. Punkt drugi podrozdziału drugiego (tytuł).....X

ROZDZIAŁ II-V (tytuły).....X
2.1. Podrozdział pierwszy rozdziału drugiego (tytuł).....X
2.1.1. Punkt pierwszy podrozdziału pierwszego (tytuł).....X
2.1.2. Punkt drugi podrozdziału pierwszego (tytuł).....X
2.2. Podrozdział drugi rozdziału drugiego (tytuł).....X
2.2.1. Punkt pierwszy podrozdziału drugiego (tytuł).....X

ZAKOŃCZENIE – PODSUMOWANIE X

LITERATURA.....X
WYKAZ TABEL.....X
WYKAZ WYKRESÓW X
WYKAZ MAP X
OŚWIADCZENIE (według wzoru) załącznik nr 3 X

[2] Źródło: zalecenia dotyczące redakcji pracy dyplomowej

Załącznik nr 3
Oświadczenie o samodzielnym napisaniu pracy magisterskiej[3]

Kielce, dnia 15 kwietnia 2011 r.

ANNA KOWALSKA, nr alb. 148/Z
Wyższa Szkoła Ekonomii, Turystyki i Nauk Społecznych w Kielcach
Kierunek: Ekonomia
Specjalność: Hotelarstwo i turystyka.

OŚWIADCZENIE

Świadoma odpowiedzialności prawnej oświadczam niniejszym, że pracę magisterską pt.: „Walory przyrodniczo-krajoznawcze regionu świętokrzyskiego i ich wpływ na rozwój turystyki" została przeze mnie napisana samodzielnie.

Równocześnie oświadczam, że praca ta nie narusza praw autorskich innych osób w rozumieniu ustawy z dnia 04-02-1994 r. o prawach autorskich i prawach pokrewnych (Dz.U. 1994 nr 24, póź. 83) oraz dóbr osobistych chronionych prawem cywilnym.

Ponadto niniejsza praz nie zawiera informacji i danych uzyskanych w sposób nielegalny i nie była wcześniej przedmiotem innych procesów urzędowych związanych z uzyskaniem dyplomu lub tytułów zawodowych uczelni wyższych.

Anna Kowalska
podpis czytelny, data

[3] Źródło: zalecenia dotyczące redakcji pracy dyplomowej.

Literatura

1. Kamiński A. [1974]., Metoda, technika, procedura badawcza., „Studia Pedagogiczne, t. XIX, Wrocław.
2. Kotarbiński T. [1957]., Wybór pism, t. I. PWN W-wa.
3. Kotarbiński T. [1975]., Traktat o dobrej robocie. PWN W-wa.
4. Okoń W. [1975]., Słownik pedagogiczny., PWN Warszawa.
5. Pieter J. [1967]., Ogólna metodologia pracy naukowej,. Wrocław – Warszawa – Kraków, Wydawnictwo Ossolineum.
6. Pytkowski W. [1985]., Organizacja badań i ocena prac naukowych. PWE, Warszawa.
7. Skory Z. [1984]., prace magisterskie z psychologii i pedagogiki. PWE Warszawa.
8. Słownik języka polskiego [2001]. PWN W-wa.
9. Święcicki M. [1965]., Wskazówki dla piszącego prace dyplomowe i magisterskie. Wyd. WSE w Poznaniu. Poznań.
10. Tatarkiewicz W. [1979]., Wspomnienia. Wyd. PiW, W-wa.
11. Zalecenia dotyczące redakcji pracy dyplomowej. Wyższa Szkoła Ekonomii, Turystyki i Nauk Społęcznych
12. Zenderowski R. Praca magisterska licencjat. Wyd. Ce De Wu. Pl. W-wa.